

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Андросова Н. М.

ВСТУП

Довготривалий період роботи учнів початкової школи у форматі дистанційної освіти спричинив появу специфічних проблем у розвитку їх психічних процесів (увага, пам'ять, мислення, мовлення). Додатковими стресовими факторами навчання українських учнів стали військова агресія, вимушене переміщення в нові заклади освіти та місця проживання, а іноді, й нові культурні чи іншомовні середовища. Відповідно, виникла необхідність перегляду методичних прийомів в організації освітнього процесу вчителем.

Серед завдань закладів освіти й особливо початкової школи з'явилася актуальна потреба у швидкій та ефективній соціалізації дітей в умовах постійного стресового середовища шляхом оновлення набору технологій, методів і прийомів, їх інноваційне застосування в дистанційному навчанні.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства Концепцією «Нова українська школа» визначається, що ключовими компонентами нової школи, серед інших, є: новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм¹. Ефективність реалізації цих складних завдань багато в чому залежить від рівня професійної компетентності вчителя початкових класів, який є умотивованим і має свободу творчості, розвивається професійно. Професійний стандарт «Вчитель початкової школи закладу загальної середньої освіти» серед трудових функцій вчителя початкової школи вказує на функцію забезпечення і підтримки навчання, виховання і розвитку учнів в освітньому середовищі та родині, що охоплює, зокрема, такі

¹ Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. 2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

трудо́ві дії та операції: «визначення мети і завдань освітнього процесу, його коригування шляхом зіставлення проміжних результатів із запланованими; добір доцільних методів, засобів і форм навчання, відповідно до визначених мети і завдань уроку, іншої форми навчання з урахуванням специфіки змісту навчального матеріалу та індивідуальних особливостей учнів; використання в освітньому процесі систем теоретичних знань з освітніх галузей, визначених Державним стандартом початкової освіти»² та інше.

Виходячи з цих положень наголошуємо на потребі постійного вдосконалення вчителів щодо вибору та поєднання методів навчання. Потужним чинником формування у молодших школярів позитивної мотивації до навчання, свідомого оволодіння компетентностями, як загальними, так і спеціальними, розвитку творчих здібностей є майстерне використання вчителем слова, взаємопов'язаного застосування словесних методів навчання. Важливо, щоб у вчителя була сформована готовність до поєднання словесних методів навчання, що дає можливість швидко включитися в педагогічну діяльність, успішно вирішувати складні завдання, які виникають перед учителями початкових класів.

Важливо чітко усвідомлювати, що процес вибору методів навчання, їх поєднання є інтегративним утворенням, що містить взаємопов'язані та взаємообумовлені, об'єднані між собою прямим і зворотним зв'язками компоненти: аналіз, діагностування, прогнозування, проектування, моделювання.

Вдосконалення підготовки до взаємопов'язаного використання методів навчання найкраще відбувається у процесі групової роботи у формі тренінгів, програма яких представлена у наступних розділах.

1. Тренінг «Технології, методи, прийоми, словесні методи навчання, поєднання словесних методів навчання»

Мета: актуалізація та узагальнення знань щодо суті методів навчання в цілому та словесних методів зокрема, умови ефективності окремих методів навчання та їх поєднань, процедури вибору окремих методів навчання, алгоритми поєднання словесних методів навчання.

Хід тренінгу:

1. Вступ.

1.1. Повідомлення теми тренінгу.

² Професійний стандарт «Вчитель початкової школи закладу загальної середньої освіти». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18>.

Для ефективного використання методів навчання, в тому числі, й словесних, необхідно добре орієнтуватися в їх суті, різноманітті, умовах оптимального вибору та поєднання.

1.2. Очікування.

Вправа «Карта моїх цілей».

Інструкція. Учасники тренінгу отримують малюнок «Карта моїх цілей» (рис. 1).

Рис. 1. Карта моїх цілей

Ця карта допоможе вам скласти план досягнення своїх цілей. Уявіть, що мета – це місце, куди ви прагнете. «Зупинки» на карті – це ті місця, які вам доведеться відвідати на своєму шляху.

Потім об'єднайтеся в пари й обговоріть, що ви хотіли б отримати в результаті участі в тренінгу. Нехай кожен учасник тренінгу запише це над малюнком поряд зі словом «Мета».

Після цього вся група збирається в коло і кожен з учасників розповідає, які цілі він собі поставив. Під час обговорення кожен учасник вносить зміни й доповнення до зупинок на карті та вирішує, як буде відмічати своє просування.

Копії карток зберігаються у керівника групи. На всіх наступних заняттях, окремих їх етапах картки можуть використовуватися для того, щоб відмічати своє просування, коригувати або змінювати зупинки.

2. Основна частина.

2.1. Блок визначення та актуалізації проблеми.

Вправа «Ромашка Блума».

Інструкція. Відповідно до педагогічного принципу таксономії американського психолога Бенджаміна Блума та його шести рівнів навчальних цілей в когнітивній сфері: знання – розуміння – застосування – аналіз – синтез – оцінка, сформулюйте запитання для своїх колег на основі ознайомлення з фрагментом роботи І. Підласого:

- 1) фактичні питання;
- 2) уточнювальні питання;
- 3) пояснювальні питання;
- 4) творчі питання, де є елемент прогнозу / припущення;
- 5) оцінювальні питання;
- 6) практичні питання, що висвітлюють зв'язок теорії з практикою.

Кожен учасник по черзі ставить по одному запитанню різного виду, інші учасники відповідають на нього. На завершення має бути зроблено висновок щодо алгоритму вибору методів навчання, їх поєднання.

І. Підласий³ пише: «Відомо: у кожного вчителя той метод найкращий, за допомогою якого він домагається необхідних результатів. У кожного він свій і найчастіше не теоретично стерильний, а якийсь синтетичний, зібраний зі шматків багатьох методів, якому і назви немає. Учитель створив його, вистраждав, звик до нього. Найчастіше, цей метод не найкращий. А як перейти до кращого, як його створити, де про нього довідатися, як вибрати – ось питання?...

У цьому зв'язку невеликий відступ. Мені дуже подобається визначення методу, що давалося в дореволюційних дидактичних посібниках: метод – мистецтво вчителя направляти думки учнів у потрібне річище і організувати роботу за наміченим планом. Отже, мистецтво! Магічна чарівність і приваблююча сила цього слова здатні зворушити серце навіть суворого аналітика. Але бачити в методі лише мистецтво – означає заперечувати очевидне: у методі є не тільки творчість, але й логіка. Успішно навчають не тільки артисти, але й суворі педанти. Тому справедливим є й інше визначення методу як системи алгоритмізованих логічних дій, що забезпечує досягнення мети. Чого ж у ньому більше – холодної логіки чи гарячого вчительського серця, розрахунку чи імпровізації?

³ Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. С. 471–475.

Наукове прогнозування і практичний вибір методів для завтрашнього уроку ґрунтуються на *логіці*, а тому вимагають утворення і застосування відповідного поняття. Якби ми уявили собі метод як об'єкт у просторі, то побачили б справжній діамант. Одна з плідних сучасних ідей полягає в тому, щоб розглядати метод як багатомірне явище, що охоплює майстерність у визначенні відношень, що існують у навчально-виховному процесі. Що насамперед виявляється в методі? Це: запроєктовані вчителем цілі навчально-виховної діяльності; шляхи, що обирає педагог для їхнього досягнення; способи взаємодії, що відповідають поставленим завданням; зміст навчання у поєднанні з конкретним навчальним матеріалом; співробітництво вчителя з учнями; логіка навчально-виховного процесу (закони, закономірності, принципи); джерела інформації; взаємонавчання учнів; активність учасників навчально-виховного процесу; майстерність учителя; система прийомів і засобів навчання та інші істотні ознаки. Звідси зрозуміло, чому так важко дати однозначне і повне визначення методу. Тому однією дефініцією, навіть найкращою, ми не здатні охопити і показати всю повноту багатомірного явища. Доводиться користуватися спрощеними, а тому, природно, неповними і неадекватними визначеннями. До слова сказати, коли спробували записати більш-менш повне визначення методу на основі усіх відомих нині його істотних ознак, то воно зайняло кілька сторінок і виявилось таким же малоприслужним для практичного застосування, як і скорочене.

Для вирішення завдань продуктивного навчання уявімо метод як єдність внутрішньої логіки і зовнішніх способів її реалізації. Внутрішня логіка методів – це шляхи досягнення наміченої мети, а зовнішній прояв – способи взаємодії педагогів з учнями. Шляхи розраховуються, проєктуються, а взаємодія вимагає культури, майстерності, педагогічної техніки. ...

... зараз подумаємо про теоретичний розрахунок методів. Практично це означає вирішення завдання вибору найкращого шляху, що приведе нас до кінцевої мети з найменшими витратами зусиль, та ще й у найкоротший час ...

Творчі муки педагога – це типові прогностичні роздуми, що у кінцевому підсумку ведуть до вибору *оптимального методу*. Але вони інтуїтивні. Наукове прогнозування відрізняється від інтуїтивного відчуття придатності методу. Під ним розуміється передбачення, що здійснюється за допомогою розрахунків, його результат виступає у формі істинного наукового судження – прогнозу.

Основне завдання прогнозування методів полягає у тому, щоб за допомогою наукового аналізу одержати знання про доцільність застосування тих чи інших методів для досягнення намічених цілей. Наукове передбачення відрізняється від інтуїтивних припущень насамперед обґрунтованістю, логічною чіткістю і послідовністю. Педагогічна інтуїція і практичний досвід – добрі поради, їхнього значення і важливості ніхто не заперечує, але не вони в остаточному підсумку вирішують проблему масового підвищення ефективності вибору. Потрібно спиратися на аналітичну технологію, що гарантує надійні результати вибору методів і початку ючим, і досвідченим педагогам.

Але на шляху наукового прогнозування і вибору методів чимало перешкод. Якби критерієм продуктивності й якості освітнього процесу був якийсь один показник, то задача оптимального вибору методів вирішувалася б порівняно просто. Але в реальному процесі цей критерій завжди комплексний, містить у собі низку різнопланових показників. Одні потрібно мінімізувати, зробити найменшими (наприклад, витрати часу), інші – максимізувати, зробити найвищими (наприклад, якість знань). Якщо до цього додати ще кілька важливих педагогічних умов, хоча б ту, що не можна постійно працювати одним методом, а необхідно урізноманітнювати способи діяльності у зв'язку з коливаннями уваги, активності, працездатності, ... а також і ту, що кожен учитель віддає перевагу «своїм» методам вирішення проблем, то бачимо, що прогнозувати методи і справді нелегко...

Сучасна педагогічна теорія пропонує учителю великий вибір методів, буквально на усі випадки життя, для вирішення будь-яких проблем, для роботи у будь-якій технології і досягнення яких завгодно результатів. Для кожної технології, для кожної групи завдань існують деякі «свої» методи, за допомогою яких одержуються найвищі результати. Ефективність застосування методу залежить від того, чи правильно він підібраний, чи відповідають його можливості тим завданням, які будуть вирішуватися за його допомогою. Друга складова частина успіху – майстерність застосування методів безпосередньо на уроці. Один висновок ми вже можемо зробити: немає методів ефективних чи неефективних, добрих і поганих. Є методи неправильно підібрані. Кожен метод ефективний за умови його правильного вибору і майстерного застосування.

Щоб зробити вибір методів правильним, потрібно добре знати функції і можливості кожного методу. Як відомо, усі методи

виконують три функції – навчальну, розвивальну, виховну. До того ж, для якоїсь однієї функції метод завжди більш придатний, ніж для інших. Загальними функціями всіх методів є спонукальна і контрольна-корекційна. У межах загальних функцій виділяються завдання, що ефективніше вирішуються за допомогою окремих методів чи їхніх сполучень».

2.2. Блок пошуку шляхів вирішення проблеми та отримання інформації.

2.2.1. Вправа «Реклама».

Інструкція. Учасники об'єднуються в пари, кожна з яких отримує назву словесного метода навчання. Завдання: прорекламувати отриманий метод навчання без вказівки його назви.

По завершенню реклами всі учасники визначають, які саме словесні методи навчання були рекламовані; аналізують: на які позитивні сторони цих методів вказували «рекламодавці»; завдяки яким засобам вдалося ефективно прорекламувати словесні методи навчання; як ці засоби можна використовувати у процесі навчання молодших школярів.

2.2.2. Вправа «Незакінчене речення».

Інструкція. Учасникам пропонуються поняття: аналіз, моделювання, проектування, діагностування, прогнозування. Необхідно закінчити речення, використовуючи запропоновані поняття:

– Процес вибору методів навчання, їх поєднання є інтегративним утворенням, що містить

– Першим етапом вибору методів навчання, їх поєднання є ...

– Аналіз у процесі поєднання словесних методів навчання передбачає ...

– Другим етапом вибору методів навчання, їх поєднання є ...

– Діагностування у процесі вибору методів навчання, їх поєднання передбачає...

– Третім етапом вибору методів навчання, їх поєднання є...

– Прогнозування у процесі вибору методів навчання, їх поєднання передбачає...

– Четвертим етапом вибору методів навчання, їх поєднання є...

– Проектування у процесі вибору методів навчання, їх поєднання передбачає...

– П'ятим етапом вибору методів навчання, їх поєднання є...

– Моделювання у процесі вибору методів навчання, їх поєднання передбачає...

– Етапи вибору методів навчання, їх поєднання об'єднані...

Після кожного речення відбувається обговорення його продовження і вибір оптимального продовження.

На завершення вправи необхідно сформулювати загальний висновок щодо процесу вибору методів навчання, їх поєднання, який є інтегративним утворенням, що містить взаємопов'язані та взаємообумовлені, об'єднані між собою прямим і зворотним зв'язками компоненти: аналіз, діагностування, прогнозування, проектування, моделювання.

2.2.3. Вправа «Аналіз зв'язку цілей навчання та методів навчання».

Інструкція.

О. Мельник⁴ пропонує алгоритм підготовки та проведення уроку на засадах компетентнісного підходу. Одним із етапів підготовки до уроку є формулювання мети й прогнозованих результатів уроку. Автор дає такі рекомендації вчителю із підготовки на цьому етапі:

«Знання» (цитувати, дати означення, описувати, пронумерувати, знаходити, дізнатися, скласти перелік, маркувати, розміщувати, підходити, запам'ятовувати, називати, згадувати, декламувати, упізнавати, реєструвати, розповідати, повторювати, звітувати, відновити, встановити, стверджувати, зводити в таблицю).

Розуміння (роз'яснювати, підтверджувати, захищати думку (ідею), обговорювати, розрізняти, створити потрібне (копію), ставити за взірць, пояснювати, висловлювати, продовжувати, ілюструвати, робити висновок, перекладати, розміщувати, переказувати, провіщати, розповідати, повідомляти, відтворювати, формулювати по-іншому, розказувати заново, перевіряти, переписувати, вибирати, розуміти).

Застосування (застосовувати, обчислювати, проводити, обирати, рахувати, демонструвати, створити виставу, здійснювати, виставляти, експериментувати, наводити приклади, виконувати, робити, моделювати, модифікувати, функціонувати, здійснювати, практикувати, скласти, показувати, імітувати, робити ескіз, вирішувати, використовувати).

Аналіз (аналізувати, розцінювати, розставляти, пояснювати, розподіляти за категоріями, класифікувати, порівнювати, поєднувати, протиставляти, вирішувати, викривати, виявляти протиріччя, встановлювати, робити діаграму, розрізняти, виділяти, розтинати, оглядати, узагальнювати, групувати, робити припущення,

⁴ Мельник О. Алгоритм підготовки та проведення уроку на засадах компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2019. № 10. С. 47.

уявляти, перевіряти, розпоряджатися, організовувати, окреслювати, зондувати, вибирати, відділяти, резюмувати, випробовувати).

Оцінювання (оцінювати, аргументувати, визначати вартість, цінність, перевіряти, закінчувати, переконувати, критикувати, рецензувати, робити висновки, відстоювати, встановлювати вартість, будувати гіпотезу, судити, ставити за рангом, встановлювати рейтинг, рекомендувати, перевіряти, роздивлятися, підтримувати, зважувати).

Синтез (реалізувати, складати, об'єднувати, компонувати, готувати, будувати, вигадувати, створювати, проєктувати, розвивати, придумувати, формулювати, спричиняти, об'єднувати, інтегрувати, винаходити, робити, видозмінювати, походити, планувати, виробляти, пропонувати, переставляти, заміщати, трансформувати).»

Працюючи в парах, спираючись на навчальну програму однієї із навчальних дисциплін, оберіть окрему тему та розділіть навчальний матеріал на окремі частини, виокремивши в цьому матеріалі знання, ключові та предметні компетентності, способи навчальної діяльності, досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе.

Оберіть по одній меті із кожної групи цілей та визначте словесні методи навчання та прийоми, які є ефективними для досягнення вказаних цілей.

Наведіть приклади поєднання словесних методів навчання для досягнення вказаних цілей у процесі вивчення конкретних тем.

Поділіться з іншими учасниками найбільш вдалим, на вашу думку, міркуваннями щодо використання поєднання словесних методів навчання із урахуванням мети навчання.

2.2.4. Вправа «Ключові слова».

Інструкція.

2.2.4.1. Встановіть зв'язок між рівнем розвитку пізнавальних процесів молодших школярів (уваги, мислення, пам'яті, уяви) та методами навчання у кожному із запропонованих варіантів:

1. Учні розглядають майже всі частини, властивості навчального предмета, але взаємозв'язків між ними ще не встановлюють, тобто вони перелічують у певній послідовності відокремлені частини або властивості без взаємозв'язку між ними.

2. Учні здійснюють синтез, який відбувається на основі практичних дій з предметами.

3. Першокласники здатні цілеспрямовано довільно запам'ятовувати нецікавий для них матеріал.

4. Молодший шкільний вік сенситивний для формування вищих форм довільного запам'ятовування.

5. Стійкість уваги молодшого школяра недостатньо розвинена.

6. Низький рівень концентрації уваги.

7. Зростає швидкість утворення образів фантазії.

8. Активність творчої уяви молодших школярів змінюється залежно від поставленого перед ними завдання.

До кожного варіанту поставте питання: хто?, що?, навіщо?, де?, чим?, як?, коли?.

Методом «Мозкового штурму» знайдіть відповідь на сформульовані питання.

Виходячи з відповідей визначте, які зв'язки існують між рівнем розвитку пізнавальних процесів молодших школярів та методами навчання.

2.2.4.2. Встановіть зв'язок між мотивами учіння молодших школярів та методами навчання у запропонованих ситуаціях:

1. У більшості дітей класу переважає позитивне ставлення до школи, повна довіра до вчителя, готовність сприймати й наслідувати, гостра потреба у нових враженнях, природна допитливість.

2. В класі виділилися діти з інтелектуальною ініціативою (термін Д. Б. Богоявленської) – з яскраво вираженим бажанням виявити своє ставлення до всього, що відбувається на уроці, поламати голову над складним завданням.

3. В класі є 2 учні – пустуни, які вже не бояться показувати байдужість до навчання, пошук нового їх відверто не цікавить, а низькі оцінки надовго не засмучують.

До кожної ситуації поставте ключові питання: хто?, що?, навіщо?, де?, чим?, як?, коли?.

Методом «Мозкового штурму» знайдіть відповідь на сформульовані питання.

Виходячи з відповідей визначте, які зв'язки існують між мотивами учіння молодших школярів та методами навчання.

2.2.4.3. Встановіть зв'язок між видами діяльності суб'єктів навчання (організаційною, комунікативною, навчально-пізнавальною, навчально-практичною, ігровою, контрольньо-оцінювальною, рефлексивною) та методами навчання. До кожного виду діяльності поставте ключові питання: хто?, що?, навіщо?, де?, чим?, як?, коли?.

Методом «Мозкового штурму» знайдіть відповідь на сформульовані питання.

Виходячи з відповідей визначте, які зв'язки існують між видами діяльності та методами навчання.

2.2.4.4. Встановіть зв'язок між компонентами навчання (цільовим, стимулювально-мотиваційним, змістовим, процесуальним, контрольно-регулювальним, оцінювально-результативним, суб'єкт-суб'єктним) та методами навчання. До кожного компоненту поставте ключові питання: хто?, що?, навіщо?, де?, чим?, як?, коли?.

Методом «Мозкового штурму» знайдіть відповідь на сформульовані питання.

Виходячи з відповідей визначте, які зв'язки існують між компонентами навчання та його методами.

На завершення виконання вправи формулюється висновок, що включення учнів у різні види діяльності із урахуванням компонентів навчання, рівня розвитку пізнавальних процесів, мотивів учіння передбачають вибір як теоретичних, так і емпіричних методів, з огляду на зовнішню і внутрішню сторони навчальної діяльності й залежно від домінування розумових актів чи практичних дій у навчальній діяльності.

2.2.5. Вправи «Незакінчене речення», «Мозковий штурм».

Інструкція.

О. Лисенко⁵ наголошує, що педагогічні інновації пов'язані із застосуванням інтерактивних методів у навчальній та виховній діяльності вчителя, при цьому вказує на суть інтерактивного навчання, що «полягає в тому, що взаємодію вчителя й учня розуміють як безпосередню міжособистісну комунікацію, найважливішою особливістю якої є здатність людини «брати» на себе роль іншого, уявляти, як її сприймає партнер або група у спілкуванні, і відповідно інтерпретувати ситуацію та конструювати власні дії». І далі авторка розглядає такі інтерактивні методи навчання: асоціативний куш, займи позицію, мозковий штурм, мікрофон, метод «Прес». Зокрема, таким чином характеризує метод «Мікрофон» та метод «Прес»:

«Технологія «Мікрофон» надає можливість кожному учневі висловити своє ставлення (відповісти на питання). Ця технологія передбачає дотримання вимоги чіткості висловлювання, а також право учня відмовитись від слова».

Метод «Прес»: «Цей метод слід використовувати тоді, коли виникають суперечливі питання та під час проведення вправ, в яких

⁵ Лисенко . Інтерактивні технології. *Початкова освіта*. 2014. № 7 (727). С. 36–37.

треба зайняти визначену позицію з обговорюваної проблеми. Цей метод дає учням змогу під час уроків вибирати аргументи або висловлювати свою думку з дискусійного питання. Метод допомагає учням пояснити свої думки та сформулювати їх у виразній і стислій формі).

1. Закінчіть речення:

– «Мікрофон», «Прес», «Асоціативний куш», «Мозковий штурм», «Займи позицію» – це ... (методи навчання, технології навчання, прийоми навчання, форми організації навчання).

– Технологія навчання – це ...

– Метод навчання – це ...

– Прийом навчання – це ...

2. За допомогою вправи «Прес» покажіть зв'язки між поняттями «технологія», «метод навчання» і «прийом навчання». Висловлювання має здійснюватися у чотири етапи: висловлювання власної позиції (на мою думку...), її мотивування (тому що ...), наведення аргументів (наприклад, ...), формулювання висновку (отже...). Необхідно більш уважно ставитися до правильного, чіткого формулювання висловлювання, усвідомлення схеми доведення до свідомості співрозмовника власного бачення проблеми, логіки подання інформації. Таким чином, учасники продемонструють уміння робити висновки та наводити аргументи на підтвердження власного погляду на проблему, широту поглядів.

3. За допомогою вправи «Мозковий штурм» на прикладі конкретної технології встановіть зв'язки між окремими методами, які використовуються у цій технології, та їх внутрішньою структурою. Запропонуйте варіанти використання вказаних технологій / методів навчання при вивченні конкретних навчальних дисциплін. Працюйте в групі з 5-6 осіб.

2.2.6. Вправа «Ментальна карта / Карта пам'яті / Інтелект-карта / майдмеппінг».

Інструкція. Структуруйте ідеї, з якими ви ознайомились у ході тренінгового заняття щодо технології, методів і прийомів навчання, процедури вибору та поєднання словесних методів навчання, у вигляді діаграми, на якій зображені терміни / поняття, правила, закономірності, що пов'язані гілками, які відходять від центрального поняття або ідеї.

Поради Т. Бьюзена⁶, розробника техніки ментальних карт, з їх створення:

⁶ Кеша Громенко. Авторський сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/kartyrozumu/>.

1. Важливо розміщувати слова на гілках, а не в ромбах і паралелепіпедах тощо. Важливо і те, що гілки повинні бути живими, гнучкими, загалом органічними. Малювання ментальної карти в стилі традиційної схеми повністю заперечує ідею майндмепінгу. Це сильно ускладнює рух погляду по гілках і вносить багато зайвих однакових, а отже, монотонних, об'єктів.

2. Писати на кожній лінії тільки одне ключове слово. Кожне слово містить тисячі можливих асоціацій, тому склеювання слів зменшує свободу мислення. Роздільне написання слів може привести до нових ідей.

3. Довжина лінії повинна дорівнювати довжині слова. Це простіше і економніше.

4. Пишіть друкованими літерами, якомога ясно і чітко.

5. Варіювати розмір літер і товщину ліній залежно від ступеня важливості ключового слова.

6. Обов'язково використовуйте різні кольори для основних гілок. Це допомагає цілісному і структурованому сприйняттю.

7. Часто використовувати малюнки і символи (для центральної теми малюнок обов'язковий), іноді ментальна карта взагалі може цілком складатися з малюнків.

8. Прагнути такої організації простору, щоб не залишалось порожнього місця, а гілки не розміщувалися дуже щільно. Для невеликої ментальної карти використовуйте аркуш паперу формату А4, для великої теми – А3.

9. Гілки, що розрослися, можна укладати в контури, щоб вони не змішувалися із сусідніми гілками.

10. Розташовувати лист горизонтально. Таку карту зручніше читати.

По завершенню індивідуальної роботи обговоріть у парах кожен із ментальних карт та запропонуйте спільну карту, яку презентуйте для всіх учасників тренінгу.

На наступних заняттях можна буде доповнювати розроблену вами ментальну карту на тему «Поєднання словесних методів навчання».

2.3. Блок розвитку практичних навичок.

2.3.1. Вправа «Поєднання пояснення і розповіді».

Інструкція. Робота відбувається у парах або мікрогрупах по 3–4 учасника. Кожна пара / мікрогрупа отримує термін, що позначає певне наукове поняття / явище / процес. Як ілюстративний матеріал пропонується декілька художніх творів (казок, віршів, оповідань), в яких є опис поняття / явища / процесу, а також витяги зі словникових статей, де з наукової точки зору розкривається суть цього поняття,

явища, процесу. Члени мікрогрупи повинні вибрати текст, який, на їх думку, найбільш підходить для викладу навчального матеріалу школярам певного віку, підготуватися до його викладу. Крім цього стоїть завдання: адаптувати зміст наукового тлумачення отриманого поняття / явища / процесу для дітей певної вікової категорії. Кожна мікрогрупа презентує своє бачення застосування методів розповіді та роз'яснення стосовно формування у школярів уявлень та знань про вказане поняття / явище / процес.

Після представлення викладу навчального матеріалу необхідно відповісти на питання: що найбільше запам'яталося; що було найяскравішим у розповіді, поясненні; що викликало найсильніші почуття; чи було щось непримне; чим це викликано; чи було щось таке, що здивувало, щось несподіване; які думки виникли, коли слухали розповідь і пояснення.

На наступному етапі потрібно поставити себе на місце учнів певного віку, відповісти на аналогічні питання, але уявивши їхню можливу реакцію.

Формулюється висновок щодо визначення спільного та відмінного у застосуванні розповіді і пояснення, доцільність їх сумісного використання та умови ефективного їх поєднання у навчанні молодших школярів.

2.3.2. Вправа «Діалог».

Інструкція. Учасникам пропонується складний для сприймання учнями навчальний матеріал, наприклад, із природознавства. Учасники об'єднуються у дві підгрупи, одна з яких утворює внутрішнє коло і буде показувати вміння формулювати запитання, реагувати на відповіді, доповнюючи бесіду поясненням чи розповіддю. Друга підгрупа утворює зовнішнє коло, вона на першому етапі виступає в ролі спостерігачів. Учасники першої підгрупи по колу формулюють по одному запитанню, відповідь на яке можна дати на основі запропонованого тексту. Сусід швидко відповідає на запитання. В залежності від відповіді наступний учасник повинен доповнити відповідь поясненням чи розповіддю, або ж сформулювати нове запитання, яке пов'язане із попереднім запитанням та впливає із попередньої відповіді учасника. Вправа може закінчитися тоді, коли кожен учасник поставив по одному запитанню, або ж тоді, коли вичерпалася тема для обговорення. Учасники зовнішнього кола на цьому етапі спостерігають за реакцією на відповіді, логічною послідовністю формулювання запитань, за чіткістю їх формулювання, а по завершенню

обговорення тексту аналізують позитивні аспекти побудови бесіди у поєднанні із поясненням та розповіддю на запропоновану тему.

На завершення виконання вправи відбувається групова рефлексія, під час якої учасники аналізують вербальні та невербальні засоби своєї поведінки, відповідні реакції партнера та почуття, що виникли у них під час діалогу. Доцільно відповісти на запитання про те, які вербальні (мова, голос, тембр, ритм, інтонація) та невербальні (вираз очей, погляд, міміка, жести, поза, постава) засоби є ефективними у процесі проведення бесіди у поєднанні з розповіддю та поясненням, які питання, твердження спонукали активність співрозмовників.

Необхідно сформулювати висновок щодо умов ефективного поєднання бесіди з розповіддю та поясненням.

2.3.3. Ділова гра «Використання словесних методів на етапі засвоєння нових знань».

Інструкція. Нагадайте вимоги до використання словесних методів: бесіди, розповіді, пояснення (тренер організовує спільне обговорення інформації щодо вимог до використання словесних методів навчання).

Об'єднайтесь у три групи. Кожна з груп готує етап засвоєння нових знань на уроці з природознавства з теми «Тварини лісу»: перша група – з використанням лише розповіді; друга група – з використанням лише пояснення; третя група – з використанням лише бесіди.

Зміст уроку: Тварини – частина живої природи. Групи тварин за зовнішніми ознаками, способом живлення, участю людей у їхньому житті. Розкриття взаємозв'язків між неживою природою і тваринами; рослинами і тваринами; між самими тваринами; розкриття цінності тварин для природи і людини. Охорона тварин.

У процесі підготовки до проведення фрагменту уроку використовується лише матеріал підручника.

Кожна група виділяє одного «вчителя», який буде проводити фрагмент уроку. Між іншими учасниками гри розподіляються ролі «учнів» та «експертів».

Інструкція для «учнів».

Ви навчаєтесь у другому класі початкової школи. Уважно сприймаєте отримувану інформацію під час розповіді чи пояснення; берете активну участь під час бесіди, даєте достатньо розгорнуті відповіді на запитання; один учень ставить проблемні запитання.

Інструкція для «експертів».

1. Простежте, як «вчитель» дотримувався вимог та методики використання словесних методів. Для цього заздалегідь підготуйте

таблицю, в якій зазначте всі вимоги до використання словесних методів.

2. Сформулюйте висновок щодо ефективності застосування окремих словесних методів навчання.

Проводяться фрагменти уроків трьома «вчителями».

Слово надається «експертам», які аналізують ефективність педагогічних дій «учителів» у процесі застосування кожного із запропонованих методів навчання. Також може надаватися слово й «учням» щодо доступності, зрозумілості навчального матеріалу, який викладався за допомогою різних словесних методів навчання.

На завершальному етапі формулюється висновок щодо доцільності використання окремих словесних методів навчання чи їх поєднання.

3. Завершальний етап.

3.1. Аналіз – оцінка.

3.1.1. Вправа «Проміжний результат».

Інструкція. Учасникам потрібно відповісти на питання анкети, висловивши свою думку про сьогоднішню роботу. Відповідаючи, варто бути відвертими, оскільки ці відповіді дозволять внести зміни в наступні заняття. Відповіді на питання анкети можна не підписувати.

1. Оцініть за 12-бальною шкалою своє залучення в роботу групи.

2. Що заважало бути більш залученим у занятті?

3. Що вдалося зрозуміти про себе, свою педагогічну майстерність у виборі та поєднанні методів навчання?

4. Що дуже сподобалось на занятті?

5. Особисті помилки на занятті?

6. Що не сподобалось на занятті?

6. Що треба вдосконалити, щоб заняття проходили більш ефективно?

2. Тренінг «Дидактичні умови поєднання словесних методів навчання на практиці»

Мета: застосування теоретичних знань, розвиток практичних здібностей та умінь (конструювання, моделювання, перцепції, рефлексії) при створенні комплексу словесних методів навчання в залежності від дидактичної мети, змісту навчального матеріалу, що передбачає чуттєво-емпіричний досвід та наявні теоретичні знання у школярів, узгодження монологічного та діалогічного мовлення у навчанні молодших школярів, врахування зовнішніх зв'язків у поєднанні словесних методів навчання із їх внутрішньою структурою.

Хід тренінгу:

1. Вступ.

1.1. Повідомлення теми тренінгу.

На наступних заняттях проаналізуємо поєднання словесних методів навчання, що запропоновані у методичних рекомендаціях для учителів, обґрунтовуючи доцільність саме таких поєднань, в залежності від дидактичної мети, змісту навчального матеріалу, що передбачає чуттєво-емпіричний досвід та наявні теоретичні знання у школярів, узгодження монологічного та діалогічного мовлення у навчанні молодших школярів, із урахуванням зв'язків у поєднанні словесних методів навчання із їх внутрішньою структурою, з урахуванням педагогічного досвіду окремих учителів, а потім у процесі ділової гри перевіримо їх ефективність.

У подальшому перейдемо до репродуктивно-пошукового рівня діяльності: розглянемо різні за змістом (теоретичне чи емпіричне пізнання) фрагменти навчального матеріалу, якими повинні оволодіти учні, та варіанти поєднань словесних методів навчання для досягнення таких цілей: а) вивчення нового матеріалу; б) закріплення цього матеріалу; в) узагальнення й систематизація нового матеріалу та раніше вивченого матеріалу.

Потім включимося у пошукову діяльність щодо конструювання оптимального поєднання словесних методів навчання залежно від різних умов навчального процесу. Така робота передбачає: а) конструювання поєднання словесних методів навчання індивідуально або в процесі групової роботи; б) представлення сконструйованого поєднання словесних методів навчання у процесі ділової групи; в) захист свого творчого продукту; г) самооцінку поєднання словесних методів навчання за розробленими критеріями; д) аналіз та її експертну оцінку.

1.2. Очікування.

Вправа «Карта цілей».

Учасники аналізують свою карту цілей: на якому етапі досягнення мети знаходяться, що вдалося зробити у процесі попередніх тренінгових занять, чого очікують від наступних.

2. Основна частина.

2.1. Блок визначення та актуалізації проблеми.

Вправа «Екскурс на ідеальний урок».

Інструкція. Уявіть, що ви відвідуєте ідеальний урок і є гідом для молодих учителів. Їх цікавить, яким чином учитель вибрав поєднання словесних методів навчання, що досяг максимального ефекту.

Формулюється висновок про те, що процес вдосконалення умінь конструювання поєднання словесних методів навчання стає

повноцінним і ефективним за умови узгодженості педагогом всіх основних і побічних чинників, що впливають на процес вдосконалення майстерності взаємопов'язаного використання методів навчання.

2.2. Блок пошуку шляхів вирішення проблеми та отримання інформації.

2.2.1. Вправа «Запитай автора».

Інструкція. Прочитайте фрагмент статті з енциклопедичного словника⁷ про пізнання, теоретичний та емпіричний рівні пізнання. Уявіть, що ви маєте можливість поставити автору питання, які вас зацікавили. Сформулюйте такі запитання, записавши їх на окремих аркушах. На наступному етапі кожен учасник по черзі випадково обирає одне із запитань і дає відповідь на це запитання. Інші учасники також включаються у пошук відповіді на запитання.

«Пізнання – суспільно-історичний процес здобування, нагромадження і систематизації знань про природу, суспільство, людину та її внутрішній світ. В узагальненій формі П. подається як процес взаємодії суб'єкта і об'єкта. В суб'єкт-об'єктному відношенні суб'єкт виступає активною стороною процесу – він вибирає об'єкт, визначає щодо нього свою мету, спрямовує на об'єкт свої пізнавальні здатності і відображає, трансформує та відтворює його в своїй свідомості у вигляді чуттєвих або раціональних образів, понять і суджень. У свою чергу об'єкт вимагає адекватних його природі засобів відображення, спричиняє зміст своїх ідеальних образів, що є визначальною умовою істинності знання. Тому внутрішніми складовими процесу пізнання виступають: суб'єкт з його пізнавальними здатностями; пізнавальна діяльність, що урухомлює засоби П. та реалізує пізнавальні цілі суб'єкта; об'єкт, що є першоджерелом знання; саме знання, що є результатом та безпосередньою метою пізнавального процесу. ... Основою П. виступає, по-перше, спостереження, коли має місце безпосередній контакт суб'єкта та об'єкта, а останній дається через органи чуття і сприймання, яке є джерелом первинної інформації про об'єкт; по-друге, мислення та розум, які опосередковують об'єкт і надають осмислення чуттям та сприйманням. Взаємодія чуттєвого та раціонального складає механізм генерування знання про навколишній світ. Залежно від характеру цієї взаємодії виділяють два рівні П.: емпіричний, де домінує чуттєвий компонент творення знання, а саме знання набирає форми різноманітних фактів та їхніх систем (емпіричне знання); теоретичний, де домінує раціональний

⁷ Філософський енциклопедичний словник / Голова редкол. В. І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. С. 479.

компонент, а утворене знання формується у вигляді абстракцій та їхніх систем різної сили узагальнення (теоретичне знання).»

2.2.2. Вправа «Мозковий штурм».

Інструкція. Працюючи разом, дайте відповідь на питання, як теоретичний та емпіричний рівні пізнання впливають на вибір словесних методів навчання.

2.3. Блок розвитку практичних навичок.

2.3.1. Вправа «Теорія чи практика?»

Інструкція.

Яким чином у запропонованих фрагментах уроків відбувається узгодження теоретичного та емпіричного рівнів пізнання? Яка інформація, що запропонована, потребує додаткового пояснення для першокласників?

Змодельуйте (доповніть) вивчення запропонованого навчального матеріалу за допомогою інших словесних методів навчання із урахуванням можливостей узгодження теоретичного та емпіричного рівнів пізнання першокласниками навколишнього світу.

І. Ягупа⁸ пропонує інтегроване заняття на тему «Що таке Батьківщина» у першому класі із інтегрованого курсу «Я досліджую світ», одним із етапів якого є ознайомлення вихованців із державними символами України. Для досягнення цієї мети розроблені такі фрагменти уроку: інформація вчителя про символи України; робота в групах; розповідь учителя про історію Державного Герба, про історію Прапора України, бесіда про Гімн України.

Інформація вчителя про символи України.

Столиця України (головне місто) – Київ. Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб і Державний Гімн.

Герб України у вигляді золотого тризуба на синьому тлі символізує мир і творчу працю, єдність землі, води і повітря.

У Прапорі України поєднані сині і жовті кольори. Це кольори чистого неба та пшеничного поля. Державний Прапор є символом миру і достатку.

Фізкультхвилинка.

Ми мандруєм, ми мандруєм, Україною крокуєм.

Ось побачили Карпати, Як вершину нам дістати?

Заглядаємо в озерця, Не торкнутися нам дна!

Так ми довго-довго йшли, І до групи знов прийшли!

Робота в групах.

Завдання.

⁸ Ягупа І. Інтегровані заняття у 1 класі. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 28.

1) Розглянути малюнок Державного Прапора України та Герба України. Звернути увагу на форму, колір.

2) Розфарбувати Прапор України, Герб України.

Пофантазуй! Що означають ці кольори? (Кожна група висловлює свою думку).

Розповідь учителя про історію нашого Герба.

З найдавніших часів Тризуб шанують українці як магічний знак, що оберігає від злих духів. Цьому зображенню, що його знаходять науковці на давніх монетах, печатках, посуді, цеглі, настінних розписах, майже два тисячоліття.

Учені ще досі сперечаються, що означає наш тризуб. Одним він нагадує сокола, що витає в небі, інші бачать у ньому явір, ще інші – символ триєдиного світу. Українці – наші сучасники, бачать у тризубі зашифроване слово ВОЛЯ (покажіть це слово на тризубі).

А що бачиш у нашому Гербі ти?

Розповідь учителя про історію Прапора України.

Наш прапор – синьо-жовтий. Синій колір символізує небо, а жовтий – пшеничне колосся. Жовтий і синій кольори використовувалися здавна на гербах князів Київської Русі. Синьо-жовті хоругви мали наші лицарі-козаки.

Сто років тому під синьо-жовтим стягом українці боролися за Українську Народну Республіку. За радянських часів до проголошення незалежної України синьо-жовтий стяг був заборонений, за значок із синьо-жовтим прапором можна було потрапити до в'язниці.

Із цим прапором боролися за незалежність України, тому він став державним символом, який шанують українці. Тепер у незалежній Україні існує гарна традиція – на День Незалежності прикрашати свої домівки українським синьо-жовтим прапором.

Бесіда про Гімн України.

Кожна держава має свою урочисту пісню, яка є символом незалежності. Ця пісня називається Гімном. Гімн допомагає людям об'єднуватися, викликає патріотичні почуття. Ця пісня – особлива, тому її треба слухати стоячи, а ще можна тримати руку на серці.

Слухання Гімну України.

Т. Чемерис⁹ з метою продовження роботи з вивчення учнями державних символів України пропонує учням послухати легенду.

Жила собі жінка. І мала вона трьох синів. Сини зростали чесними, сміливими, дуже любили свою неньку і готові були віддати за неї своє життя. Виросли сини і розійшлися світами, прославляючи свою

⁹ Чемерис Т. Символи моєї України (Батьківський урок). Початкова школа. 2018. № 1. С. 58.

матір. Найстаршому мати подарувала на згадку про себе золоту корону з трьома промінцями. Корона зігрівала люд, вела вперед, показувала шлях до кращого життя. За цю трипроменеву корону люди дали першому синові ім'я Тризуб. Середньому синові мати подарувала в дорогу блакитно-жовтий одяг. Сміливий і сильний був середній син, прославив матір героїчними звитягами. Люди запам'ятали його й прозвали Прапором. А найменший син отримав у дарунок від матері соловейків голос. І де б він не був, усюди лунала його дзвінка урочиста пісня. За голос і величний спів люди дали йому ім'я Гімн. Так і донині по всьому світу золотий тризуб, синьо-жовтий прапор і урочистий гімн прославляють рідну неньку – Україну. Вони стали державними символами України.

На першій сторінці вкладки для дистанційного уроку, що передбачає ознайомлення зі сторінками журналу «Символи моєї України», учні отримують інформацію про тризуб.

Герб – це символічний знак, ключ до історії роду, міста, держави. Герби бувають різні: на них зображають рослини, звірів, птахів. Цей знак свідчить про те, чим славна держава, що символізує її могутність. Герб – офіційна емблема держави, що зображується на грошових знаках, печатках, на офіційних вивісках державних установ.

Малий Державний Герб України – золотий тризуб на блакитному тлі. Він зустрічається ще з часів Київської Русі. Отже, нашому гербу – більше тисячі років! Тризуб можна намалювати так, що він матиме вигляд переплетених літер заповітного для кожного українця слова «воля». А ще число три завжди вважалося магічним. Пригадайте, як у народних казках згадується і про три бажання, які виконують чарівники, і про трьох богатирів, і про три дороги, що простеляються перед казковими героями, і про тридев'яте царство.

Тризуб.

Наш герб – тризуб. У ньому сила

Отця небесного і сина.

Уважно придивись до нього –

На Духа схожий він Святого,

Що голубом злетів з небес

І у людських серцях воскрес.

Тризуб, немов сім'я єдина,

Де тато, мама і дитина

Живуть у мирі та любові

На Україні вольній, новій. (В. Паронова)

Вчитель. Незважаючи на всілякі заборони й утиски, тризуб продовжував жити в українському народі. Відродження його як

національного символу почалося в роки першої світової війни національно-свідомими силами, що відстоювали ідею відбудови незалежної соборної України.

У 2018 році на засіданні Центральної Ради її голова Михайло Грушевський висунув пропозицію затвердити державним Гербом Української Народної Республіки тризуб, знак княжої влади Київської Русі.

Нове народження тризуба відбулося 19 лютого 1992 року, коли було прийнято Постанову про герб України. Так цей символ, зазнавши протягом своєї тисячолітньої історії стрімких злетів і падінь, знову посів гідне місце в символіці нашої держави.

Виконання вправи завершується формулюванням висновку щодо ефективності поєднання певних словесних методів навчання з урахуванням опори на теоретичне чи емпіричне пізнання.

2.3.2. Вправа «Парафраз».

Інструкція.

В. Сікачина¹⁰, у процесі проведення циклу уроків із позакласного читання на тему «Похвала книжкам» (3-4 класи) пропонує використання такого виду роботи.

«Обговорення малюнка до твору Дмитра Павличка «Соняшник» за методикою формування образного мислення: фасилітована дискусія з використанням парафразу.

Учитель. А зараз роздивіться уважно малюнок.

- Що тут відбувається?
- Чому ви так вважаєте?
- Що ще тут відбувається?
- Що дає вам підстави так думати?
- Чому ви так думаєте?

Інформація для вчителя:

Парафразами називаються різні види переробки тексту (зокрема літературного твору): докладне пояснення короткого тексту, скорочений виклад великого тексту (адаптація), спрощений виклад складного для розуміння тексту з короткими роз'ясненнями, перекладення прозаїчного тексту у вірші, перекладення віршів у прозу. Парафразою також може називатися частковий переказ тексту.

Парафразою називається особливий, навчальний тип коментаря до теоретичного тексту, який є близьким до тексту викладом оригіналу з поясненням. Винайшов цей тип коментарів старогрецький коментатор Аристотеля Фемістій. Його парафрази

¹⁰ Сікачина В. Похвала книжкам. Цикл уроків. Позакласне читання. 3–4-ті класи. *Початкова освіта*. 2017. № 5 (797). С. 39.

призначалися для того, щоб читати їх паралельно з відповідними текстами Аристотеля.»

1. Обґрунтуйте ефективність використання фасилітованої дискусії із парафразом у процесі обговорення малюнків до твору, враховуючи емпіричний чи теоретичний рівні пізнання.

2. Запропонуйте варіанти використання парафрази у процесі роботи з конкретним літературним твором чи науковою статтею:

- докладне пояснення короткого тексту;
- скорочений виклад великого тексту (адаптація);
- спрощений виклад складного для розуміння тексту з короткими роз'ясненнями;
- перекладення віршів у прозу;
- частковий переказ тексту.

3. Запропонуйте варіант навчального коментаря до теоретичного тексту, який є близьким до тексту викладом оригіналу з поясненням.

4. Виділіть у запропонованих варіантах метод і прийом.

2.3.3. Вправа «Акваріум».

Інструкція. Група об'єднується у дві підгрупи.

Завдання для першої підгрупи: Обговоріть питання та сформулюйте висновок про ефективність певної послідовності логічних прийомів у процесі застосування бесіди з метою формування теоретичного мислення молодших школярів.

Завдання для другої підгрупи: Обговоріть питання та сформулюйте висновок про ефективність певної послідовності логічних прийомів у процесі застосування бесіди для емпіричного пізнання учнями навчального матеріалу.

Спочатку перша група сидить у центрі, а друга – навколо них. Інша група спостерігає за тим, як відбувається дискусія, не має права втручатися в хід обговорення, фіксує появу нових поглядів на проблему; виділяє також моменти, коли дискусія набуває деструктивного характеру та відзначає шляхи повернення в конструктивне русло. Дискусія триває 10 хвилин, а потім учасники припиняють обговорення в групі; ті, що спостерігали дають аналіз правильності, доречності аргументів, виділяють думки, які були найбільш суттєвими у веденні дискусії, зазначають моменти та наводять аргументи, що спровокували відхилення від обговорюваної теми. Потім групи міняються ролями і місцями, отримавши нову тему для обговорення про висвітлені Андросовою Н. аргументи щодо реалізації завдань НУШ¹¹, починають діалог за подібною схемою.

¹¹ Андросова Наталя. Дидактичні умови поєднання словесних методів навчання у новій українській школі. *International Journal of Innovative*

На завершення вправи учасники аналізують, якими новими знаннями щодо вибору методів навчання вони оволоділи, узагальнюють свої погляди на ефективне застосування словесних методів навчання, визначають, чи вдосконалили уміння вести діалог, брати ініціативу у веденні дискусії, реагувати на незадоволені репліки опонента.

2.3.4. Ділова гра «Підбір і поєднання словесних методів залежно від дидактичних умов».

Інструкція. Об'єднайтесь в три групи. Кожна група готує два фрагменти уроку із використанням поєднання словесних методів навчання залежно від дидактичних умов: перша група – врахування чуттєво-емпіричного досвіду та наявних теоретичних знань у школярів на уроці математики в третьому класі; друга група – узгодження монологічного та діалогічного мовлення у навчанні молодших школярів на уроці читання в другому класі; третя група – узгодженість внутрішньої структури методів навчання та зовнішніх ознак методів навчання на уроці природознавства в четвертому класі. Необхідно розробити два фрагменти поєднання словесних методів навчання. У процесі розробки можна користуватися методичними посібниками з конкретних навчальних дисциплін.

У кожній групі визначають двох «учителів», які будуть проводити фрагменти уроків. Також розподіляються ролі «учнів» та «експертів».

Інструкція для учнів.

Коли фрагменти уроку проводить «учитель» з першої групи: один учень має високий рівень засвоєння навчального матеріалу, один – низький, інші – достатній, один учень пропустив декілька уроків, тому постійно щось перепитує; проте, у багатьох учнів не сформовані уміння застосовувати теоретичний матеріал у практичній діяльності.

Коли фрагменти уроку проводить «учитель» з другої групи: відповідно до вимог учителя ви підготувалися до уроку, за потреби ставите запитання, але не звикли працювати в парах чи групах.

Коли фрагменти уроку проводить «учитель» з третьої групи: ви добре засвоїли матеріал попередньої теми, але при доведенні не використовуєте причинно-наслідкові зв'язки з новим матеріалом, вам необхідні навідні запитання.

Інструкція для «експертів».

1. Визначте, наскільки ефективний вибір і поєднання словесних методів навчання «вчителем».

2. Проаналізуйте відповідність фрагментів уроків указаним дидактичним умовам.

3. Зазначте причини виявлених недоліків та позитивні моменти діяльності «вчителя».

На завершення ділової гри пропонується «вчителям» сформулювати висновок щодо ефективності врахування окремих дидактичних умов під час вибору та використання поєднання словесних методів навчання.

2.3.5. Ділова гра «Поєднання словесних методів з наочними й практичними методами навчання (за методикою гри «Коло ідей»).

Інструкція. Учасники об'єднуються у декілька груп. Одна з яких – «експерти», а інші – «вчителі».

Завдання для «вчителів»:

1. З'ясуйте всі можливі варіанти поєднання різних словесних методів при вивченні теми «Ознайомлення з дробами» з математики в 3-му класі та теми «Числа першого десятка» з математики в 1-му класі.

2. Доведіть, які поєднання є ефективними, а які – неможливі, зазначивши їх причину.

Завдання для «експертів»:

1. Стежте за логічністю думок під час обговорення.

2. Аналізуйте переконливість наведених фактів, ефективність використаного словесного методу (методів).

3. Керуйте обговоренням.

Всі групи «вчителів» попередньо продумують варіанти поєднання методів і по черзі подають свої позиції, вибираючи найефективніший варіант на їхню думку.

Продовжуючи по колу, експерти запитують усі групи по черзі, поки не вичерпаються ідеї.

3. Завершальний етап.

3.1.1 Аналіз-оцінка.

Вправа «Подарунки».

Інструкція. Всі учасники тренінгу на маленьких аркушах роблять для кожного анонімні «подарунки» – дарують поради щодо поєднання словесних методів навчання із урахуванням узгодження теоретичного та емпіричного рівнів пізнання молодших школярів, або узгодженості монологічного та діалогічного мовлення, чи врахування зовнішніх зв'язків у поєднанні словесних методів навчання із внутрішньою структурою кожного методу навчання.

Наприклад: «А. М., я дарую Вам фрагмент уроку математики на тему «Многокутник. Периметр многокутника», в якому поєднується розповідь у вигляді казки про те, як у кола з'явилися кути та

пояснення складних понять «Многокутник» і «Периметр»». «О. С., я дарую вам бесіду про риб, де поєднується інформація до розділу «Різноманітність тварин у природі» з підручника «Я досліджую світ» з досвідом учнів щодо риболовлі та походів до супермаркету у відділ продажу морської та річкової риби», тощо...

Після отриманих «подарунків» учасники обмінюються враженнями.

3.1.2. Вправа «Моє послання світу».

Інструкція. Сформулюйте та запишіть коротке повідомлення, гасло, з яким ви хотіли б звернутися до вчителів початкових класів. Визначте, хто з відомих персонажів (літературних, кінематографічних, казкових, мистецьких тощо) найбільшою мірою відповідає вашим вимогам щодо оприлюднення цього послання. Складіть 3-хвилинне повідомлення від імені цього персонажу, щоб якомога повніше відобразити суть свого послання. Продемонструйте по черзі своє послання, намагайтеся передати образ обраного героя мімікою, жестами, поставою, манерою поведінки, специфічністю вживаних фраз тощо. Тренер стежить за регламентом, через 3 хвилини перериває учасника незалежно від того, закінчив він промову чи ні. Якщо промова триває менше 3-х хвилин, то наступає пауза, поки не закінчиться відведений час на промову. Можна також за індивідуальною згодою кожного учасника, надати іншим можливість висловити своє розуміння почутого, оцінити ступінь його зрозумілості та легкості сприйняття. Тренер ініціює обговорення виступів, звертає увагу учасників на ті елементи, завдяки яким промова була зрозумілою та прийнятною, або навпаки, викликала сумніви та недовіру (особливо зручно при цьому користуватися відеозаписом).

3.2. Прощання.

3.2.1. Вправа «Завершення тренінгу».

Інструкція. Учасникам пропонується заплющити очі і пригадати все, що робили на тренінгу, у зворотному порядку. Пригадати якомога детальніше все, що відбувалося протягом тренінгу, нічого не пояснюючи й не інтерпретуючи. Виконання цієї вправи дозволяє краще запам'ятати й структурувати наступний педагогічний досвід.

3.2.2. Вправа «Підсумок тренінгу».

Інструкція. Тренер встає, протягує вперед руку говорить щось на зразок «Мені було приємно працювати з вами!». Потім піднімається один з учасників і кладе праву руку на руку партнера зі словами, наприклад, «Дякую, всім дякую!». Так само роблять інші учасники групи.

ВИСНОВКИ

Перебіг світових змін у суспільстві обумовив швидко адаптацію педагогів до нових умов комунікації з учасниками освітнього процесу, впровадження традиційних методів в систему змішаного та дистанційного навчання. Постійне вдосконалення вчителів щодо вибору та поєднання методів навчання, майстерне використання вчителем слова, взаємопов'язаного застосування словесних методів навчання стали потужним чинником формування у молодших школярів позитивної мотивації до навчання, свідомого оволодіння компетентностями, як загальними, так і спеціальними, розвитку творчих здібностей. Важливо, щоб у вчителя була сформована готовність до поєднання методів навчання, що дає можливість швидко включатися в педагогічну діяльність, успішно вирішувати складні завдання.

Готовність до діяльності визначається нами як інтегроване системне утворення особистості, що характеризує її вибірккову активність при підготовці та включенні до діяльності.

Стосовно готовності учителів до поєднання методів навчання ці компоненти можуть бути конкретизовані таким чином: усвідомлення особистісної та суспільної значущості поєднання методів навчання; позитивна мотивація вдосконалення знань та вмінь в галузі застосування методів навчання; знання про суть методів навчання, їх класифікації, критерії вибору методів навчання, порівняльну ефективність окремих методів навчання та їх поєднань; володіння алгоритмами вибору окремих методів навчання та їх поєднань.

Для володіння алгоритмами вибору окремих методів навчання та їх поєднань у вчителя повинні бути розвинені певні уміння: уміння формувати цільові та навчальні завдання; уміння моделювати змістову основу уроку в цілому та окремої її завершеної частини; уміння визначати рівень розвитку та навченості вихованців; уміння передбачати можливі варіанти рівня та способу (візуально, аудіально, кінестетично) сприймання учнів; уміння орієнтуватися у цільовому призначенні конкретного навчального матеріалу (кожна вправа чи задача, завдання мають відповідати меті уроку і не перевантажувати його); уміння ставити конкретні посильні завдання перед учнями; уміння прогнозувати можливі варіанти розгортання ситуацій під час обговорення, бесіди; уміння адаптувати складні теоретичні терміни та поняття; уміння озвучувати та деталізувати очікування від уроку; уміння бачити стратегічність уроку у комплексі всього навчання; уміння виділяти вагомість дій учня для його особистісного зростання, подальшого розвитку інтелектуальних сил та надавати можливості для цього на уроці.

Запропонована програма тренінгів формулює у вчителів підсумок про те, що основна увага в ході тренінгів зверталася на формування мотиваційного та процесуального компонентів готовності до взаємопов'язаного використання словесних методів навчання, що включають усвідомлення об'єктивної та суб'єктивної значимості оволодіння знаннями й вміннями в галузі поєднання методів навчання, уміннями приймати оптимальні рішення шляхом наукового обґрунтованого вибору та поєднання найбільш раціональних методів для певних умов з точки зору певних критеріїв та форм навчання.

АНОТАЦІЯ

У сучасному світі вчитель початкових класів є провідником між сучасними вимогами суспільства та традиційними завданнями освіти учня. Стресові чинники та зміна світогляду людства на джерело надання освітніх послуг зумовило впровадження в звичайну шкільну систему варіантів змішаного та дистанційного навчання.

Педагоги та психологи серед проблем наводять приклади намагання дітей уникати людей, місць і занять, появи занепокоєння, нервозності, сором'язливості й страху, прояв учнями агресії, напруженості, депресії, заниженої самооцінки, проблем із навчанням. Порушення в учнів початкової школи нормального розвитку навичок спілкування та взаємодії з людьми змусило систему освіти застосовувати такі технології, де учні потрапляють у середовище, що стимулює когнітивні здібності, емпатію. Відповідно виникла потреба у вдосконаленні підготовки вчителя початкових класів до ефективного поєднання методів навчання.

Наведені приклади тренінгів для усвідомлення важливості та специфіки поєднання методів навчання, словесних зокрема, у практиці роботи з учнями початкових класів. Запропонована система вправ для мотивації учителів–практиків та студентів до усвідомлення суті словесних методів як системи, особливостей поєднання словесних методів за передбаченими ознаками шляхом залучення до інтерактивних вправ, критичного аналізу, занурення у ситуації, з якими стикаються учні початкових класів як при дистанційному, так і змішаному форматах навчання.

Література

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. *Міністерство освіти і науки України*. 2016. URL: [https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ ukrainska-shkola-compressed.pdf](https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf).

2. Професійний стандарт «Вчитель початкової школи закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18>.

3. Підласий І. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. С. 471–475.

4. Мельник О. Алгоритм підготовки та проведення уроку на засадах компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2019. № 10 С. 47.

5. Лисенко . Інтерактивні технології. *Початкова освіта*. 2014. № 7 (727). С. 36–37.

6. Кеша Громенко. Авторський сайт. URL: <https://sites.google.com/site/kartyrozumu/>.

7. Філософський енциклопедичний словник / Голова редкол. В. І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. С. 479.

8. Ягупа І. Інтегровані заняття у 1 класі. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 28.

9. Чемерис Т. Символи моєї України. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 58.

10. Сікачина В. Похвала книжкам. Цикл уроків. Позакласне читання. 3–4-ті класи. *Початкова освіта*. 2017. № 5 (797). С. 39.

11. Андросова Наталя. Дидактичні умови поєднання словесних методів навчання у новій українській школі. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2020. 2 (23), February. С. 33–38. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6946

Information about the authors:

Androsova Natalia Mykolaivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department Preschool
and Primary School Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
1 Shevchenka str., Kropyvnytskyi, 25000, Ukraine